

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ**  
**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**  
**Institut mezioborových studií Brno**

**BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

**Brno 2010**

**Zdeňka Pouzová**

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ**  
**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**  
**Institut mezioborových studií Brno**

**Stáří a výkon trestu odnětí svobody**

**BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

**Vedoucí bakalářské práce:**  
**Mgr. Olga Doňková**

**Vypracovala:**  
**Zdeňka Pouzová**

**Brno 2010**

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Stáří a výkon trestu odnětí svobody“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce. Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 15. dubna 2010

.....  
Zdeňka Pouzová

## **Poděkování**

Děkuji paní Mgr. Olze Doňkové, za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi Radomírovi za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Zdeňka Pouzová

# **OBSAH**

## **Úvod**

## **TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE**

### **1. Vymezení pojmu stáří**

- 1.1 Charakteristika procesu stárnutí
- 1.2 Tělesné změny ve stáří
- 1.3 Psychické změny ve stáří

### **2. Vězeňství v České republice**

- 2.1 Právní rámec českého vězeňství
- 2.2 Vězeňská služba ČR
- 2.3 Specifické kategorie odsouzených

### **3. Seniori ve výkonu trestu odnětí svobody**

- 3.1 Specifika pedagogického penitenciárního zacházení se seniory
- 3.2 Počet seniorů ve výkonu trestu
- 3.3 Programy zacházení vhodné pro seniory a motivační nástroje
- 3.4 Duchovní a zdravotní péče o seniory ve výkonu trestu
- 3.5 Psychické aspekty u dlouhodobě a doživotně odsouzených seniorů
- 3.6 Pomoc propuštěným seniorům

# **VLASTNÍ PRŮZKUM**

**4. Cíle průzkumu a formulace hypotéz**

**5. Použité metody**

**6. Prezentace výsledků**

**7. Diskuze**

**8. Závěr průzkumu**

**Závěr**

**Resumé**

**Anotace**

**Annotation**

**Citace**

**Seznam použité literatury**

# Úvod

## Bolest vězení

*„Vykoupením tajemné viny byla jim bolest a práce“.*

Otokar Březina ve sbírce Stavitelé chrámu

Velký básník českého symbolismu ve svém díle předjímal mnohé. Zřejmě však netušil, že jeho verš z básně, která dala název celé sbírce, bude po více než sto letech i takto pochopen a interpretován. Jde o mistrně vyjádřený algoritmus optimálně se odvíjejícího procesu vnitřní, osobnostní proměny člověka, který páchal zločin, řádným soudem mu byl uložen trest a jeho skutečným odpykáním se neintegroval do svobodné společnosti.

Moderní penologie je definována jako věda o systému soudně ukládaných trestů a procesu jejich účinného vykonávání. Evropské demokratické země nepoužívají trest smrti. Mají pro toto rozhodnutí přinejmenším tři dobré důvody: 1. nacházení ireverzibilních následků možných justičních omylů, a to zejména po aplikaci poznatků o DNA v kriminalistice, 2. naopak nenalezení signifikantních korelací absolutního trestu k žádoucí regulaci nejzávažnější trestné činnosti, 3. křesťanskou humanizační tradici významně prostupující soudobé etické paradigma. Proto na starém kontinentě zůstává nejzávažnějším trestem odnětí svobody. Nutně tedy jádro, těžiště penologie tvoří vězeňství. Vedle ní je zastoupena a dnes (výzkumem i urychleným zaváděním do praxe) akcentována teorie alternativních trestů, tj. těch, které nejsou spojeny s uvězněním (nejznámější z nich jsou peněžité trest – pokuta a trest obecně prospěšných prací).

Trest (a uvažujme nadále především odnětí svobody) bývá charakterizován jako újma, bolest v některé ze svých podob záměrně způsobená provinilci. Bolest je atributem charakteristickým znakem, nezbytnou vlastností trestu. A ztráta svobody zasahuje člověka velmi bolestně (jistěže se vyskytují zločinci s již devastovanou osobností, u nichž s fenoménem bolesti nemůžeme počítat a tudíž jejich pobyt za mřížemi plní přednostně funkci přímé ochrany společnosti slušných lidí). Bolest vězení je ovšem současně i šance, možný bod obratu na cestě životem. Pouze v bolesti se aktivitou subjektu ze špatného, porušeného vytváří nové, lepší.

Vězněnému člověku trpícímu ztrátou svobody nejprve pomůžeme probudit vlastní svědomí a plně si uvědomit hanebnost, nehumánnost a protiprávnost spáchaného trestného činu, za který byl přísně, leč spravedlivě odsouzen (jde – li o vězně, který se nachází teprve ve výkonu vazby, ctíme až do pravomocného rozsudku presumpci nevinu a zaměřujeme se spíše na nejrůznější aspekty penitenciární psychohygieny). Dále ho motivujeme k upřímnému přijetí a vyznání viny, tj. k převzetí a interiorizaci osobní odpovědnosti za zločin a z toho vyplývajících praktických důsledků a povinností. Logicky musí následovat pokání. Rozumí se jím činy vedoucí na jedné straně k narovnání (úpravě zločinem narušených vztahů) mezi pachatelem a obětí (případně pachatelem a pozůstalými, jedná – li se o vraždu), na druhé straně k postupnému znovu začleňování člověka se zločineckou minulostí do občanské společnosti (Hála, 2007).

Při zveřejnění výběru témat bakalářských prací mě velice zaujalo téma „Stáří a výkon trestu odnětí svobody“, především mi to připadalo velice působivé, zajímavé a ne zcela běžné téma. Těšila jsem se na odborné publikace a ostatní materiály, které budu studovat a zpracovávat. Toto zaujetí však trvalo jen do doby, než jsem se začala o ony odborné publikace a materiály zajímat. O stáří, o výkonu trestu odnětí svobody, o penologii, o andragogice, o gerontopedagogice atd. existuje mnoho publikací, ale žádná se nedotýká přímo kategorie odsouzených seniorů.

Jako úvod jsem si vybrala slova psychologa PhDr. Jaroslava Hály, dlouhodobě se zabývajícího zacházením s pachateli a autora projektu výuky penologie, který se věnuje vězňům již řadu let. Od počátku transformace českého vězeňství z počátku 90. let zde vzniká potřeba a nutnost se touto problematikou zabývat, vzniká zde prostor pro lékaře psychiatry, duchovní, sociální pracovníky, terapeuty, speciální pedagogy, psychology a jiné důležité penitenciární pracovníky.

Penologie jako nauka o trestu a jeho působení nemá zatím potřebné podobory, které by pokryly celou škálu možných výzkumů, mezi které by patřila i skupina seniorů ve výkonu trestu. Je zcela logické, že na prvním místě budou delikventi mladší, v právní praxi nazýváni mladiství a dále dospělí ve věku do 60- ti let, kteří tvoří největší procento obviněných a odsouzených. Pokud se podíváme na statistiky vedené



Vězeňskou službou ČR, nalezneme zde rozdělení na muže, ženy a mladistvé. Co se týká rozdělení dle věku, je počet statistik minimální.

Ve své bakalářské práci jsem po úvodních dvou kapitolách pojednávajících o procesu stárnutí a Vězeňské službě v ČR, jsem se pokusila zmapovat zvláštnosti potřeb odsouzených seniorů, v programech zacházení jsem zvolila takové, kde předpokládám, že budou určeny i této věkové kategorii. Závěr práce pojednává o nelehkém návratu z vězení a nutné následné péči o propuštěné vězně.

Ve společnosti panuje názor, že celkový počet vězněných osob rok od roku roste, ve výzkumné části tuto hypotézu potvrdím či vyvrátím (hypotéza č. 1). Abychom mohli stanovit, zda se tento růst či pokles týká i vyšší věkové hranice odsouzených, je zapotřebí zmapovat věkové složení odsouzených (hypotéza č. 2).

Cílem práce je zjistit zda by se měly podmínky penitenciární péče pro odsouzené vyšší věkové kategorie více zefektivnit, vhodným argumentem pro toto doporučení bude zjištění, zda počet odsouzených seniorů se zvyšuje či snižuje úměrně s celkovým počtem odsouzených (hypotéza č. 3).

Pro zvolení vhodných programů zacházení a motivačních nástrojů pro seniory, je dobré znát i procento odsouzených z řad mužů a žen (hypotéza č. 4). Dalším výzkumem zjistím, zda u žen se jedná o zvyšující či snižující tendenci (hypotéza č. 5). Poslední šetření nám ukáže, o jaké procento odsouzených se jedná u nejvyšší sledované věkové kategorie, což jsou odsouzení nad 70 let (hypotéza č. 6).

# TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE

## 1. Vymezení pojmu stáří

Stáří (sénium) je označení posledních etap ontogenetického vývoje člověka. Jedná se o projev a důsledek involučních změn probíhajících různou rychlostí a s výraznou interindividuální variabilitou (Kalvach a kol., 2004).

Pojem „stáří“ není dán kalendářním věkem, ale stavem opotřebovanosti lidského organismu, celkového úpadku a zhoršením kvality života. Tento stav bývá u lidí velmi individuální.

### Charakteristika procesu stárnutí

Snahy rozdělovat celoživotní cyklus člověka sahají velmi hluboko do minulosti, vynucoval si je sám život v různých společenstvích mezi jeho členy nejrůznějších věkových stupňů. Vědecký charakter těchto snah je novějšího data, ale ani dnes ještě neexistuje nějaký všeobecně akceptovaný periodizační systém, třebaže mu vážnou vědeckou pozornost věnovala řada významných myslitelů minulosti dávnější i novější, až po současnost. Je to podmíněné mimořádnou složitostí tohoto problému. V podstatě jde o jeden z nejzákladnějších a nejtěžších problémů psychologické vědy (Kuric, 2007).

Stárnutí je primárně procesem biologickým, ale současně podmiňuje i procesy psychické. Jde v něm o různé strukturální změny v organismu, které oslabují jeho odolnost a podmiňují postupné oslabování výkonnosti jedince ve sféře fyzické i psychické. O stáří se zpravidla začíná mluvit tehdy, když úbytek fyzických a psychických sil znemožňuje jedinci podávat plné výkony v procesech tělesné a duševní práce.

Různí badatelé v oblasti gerontologie vypracovali více teorií stárnutí, ale ani jedna tyto procesy nevysvětluje. Je velmi těžké určit začátek stárnutí, neboť ten není dán primárně kalendářním věkem, ale souhrnným stavem opotřebovanosti lidského organismu, což bývá z hlediska jednotlivých stárnoucích lidí velmi individuální (Kuric, 2007).

## Tělesné změny ve stáří

„Stárnutí přináší zhoršení tělesného i duševního stavu. Tento proces bývá individuálně variabilní z hlediska času, rozsahu i závažnosti projevů. Proces stárnutí závisí na interakci dědičných předpokladů a důsledků různých vlivů prostředí, které se v organismu stárnoucího člověka postupně nahromadily“ (Vágnerová, 2000, s.448).

a) **Genetické dispozice** jsou jednou z příčin značných interindividuálních rozdílů. Obecně lze říci, že lidé mají zakódován počátek a průběh stárnutí i určitou pravděpodobnou délku života. To je základ tzv. **primárního stárnutí**. Dědičné předpoklady jsou však pouze jedním z faktorů, které mohou ovlivnit rychlost a kvalitu stárnutí. DNA, která je nositelem genetické informace, ovlivňuje proces stárnutí nejenom prostřednictvím mutací, ale v rámci svých standardních funkcí. Tento proces je na úrovni DNA regulován, jde o tzv. genetické hodiny. To znamená, že v určité době se aktivují geny, které mají vliv na průběh stárnutí. Existují teorie, které předpokládají, že stárnutí je ovládáno jedním nebo několika specifickými geny. Avšak je pravděpodobnější, že tento vývojový proces – stejně tak jako všechny ostatní – závisí na interakci mnoha genů a různých vlivů vnějšího prostředí (Cristofalo, 1996; Berger & Thompson, 1998).

b) Tempo stárnutí ovlivňují i různé **vnější faktory**, na nichž bude záviset, do jaké míry se člověk přiblíží předpokládané maximální délce života. V tomto směru lze mluvit o tzv. **sekundárně podmíněném stárnutí**. Exogenní zátěže ovlivňovaly v průběhu celého dosavadního života různé tělesné funkce, event. celý organismus. Výsledkem je aktuální stav, který může být právě z tohoto důvodu horší, než bychom mohli na základě genetických předpokladů očekávat. Stáří je pozdním obdobím života, a tak není divu, že se v něm projeví i způsob prožití všech minulých fází (ovlivněných např. životním stylem, výživou, zatěžováním jednotlivých funkcí). V průběhu stárnutí musí zcela logicky docházet k postupnému zhoršování všech tělesných funkcí. Změny jednotlivých orgánových struktur s funkcí však bývají individuálně specifické. Stárnutí neprobíhá rovnoměrně ani v rámci jednoho organismu (Pacovský, 1994).

„**Stáří není samo o sobě chorobným stavem, avšak v průběhu stárnutí dochází k sumaci nepříznivých vlivů, a proto přibývá nemocných lidí.** Každý člověk v průběhu svého života prodělá řadu nemocí, které ovlivní jeho somatické funkce, některé z těchto chorob mají chronický charakter. Základním znakem nemocnosti ve stáří je **polymorbidita**, to znamená, že starý člověk v průběhu svého života trpí současně větším počtem různých, zpravidla chronických onemocnění“ (Vágnerová, 2000, s. 448).

Zdraví má ve stáří jiné dimenze – za zdravého lze považovat člověka, který netrpí žádnou zjevnou chorobou, necítí se nemocný a je soběstačný (volně podle Pacovského, 1994). Ve stáří má velký význam subjektivní postoj k vlastním potížím, které jsou v tomto věku běžné. Stáří je spojeno s nutností přizpůsobit se svým možnostem a akceptovat omezení.

Stáří mění viditelným způsobem i zevnějšek člověka a tímto způsobem ovlivňuje jeho **sociální status**. Lidé jej v důsledku této změny začínají vnímat jako starce a podle toho se k němu chovají. Zevnějšek starého člověka může signalizovat, jaký je jeho celkový, somatický i psychický stav. Mnozí starší lidé o sebe velice pečlivě dbají a toto úsilí podporuje jejich sebeúctu. Generalizovaná rezignace, event. výraznější úpadek osobnosti v rámci demence (případně jiných závažnějších onemocnění), se projeví také nezájmem o vlastní vzhled. V. Pacovský (1994) upozorňuje na tzv. **Diogenův syndrom**, tj. **syndrom zanedbaného starce**, který ztratil veškerou motivaci k udržování hygieny a k péči o svůj zevnějšek či domácnost. Objevuje se nejčastěji u osamělých lidí, kteří nemají žádný důvod k takové aktivitě. Může jít o signál závažnějšího úpadku osobnosti.

### **Psychické změny ve stáří**

V období stáří se mění i mnohé psychické funkce. Některé z těchto změn jsou podmíněny biologicky, jiné jsou důsledkem různých psychosociálních vlivů.

1. **Biologicky podmíněné změny** mohou mít různý charakter:

- a) **Změny, které jsou pouhým projevem stárnutí**, a lze je z tohoto hlediska považovat za normální. (například celková pomalost, obtíže v zapamatování a vybavování, snížení frustrační tolerance atd.)

- b) **Změny, které vyvolal nějaký chorobný proces**, a nelze je proto hodnotit jako pouhý důsledek stárnutí. Jejich rozlišení může být zejména na počátku dost obtížné.
2. **Psychosociálně podmíněné změny.** Postupný pokles funkčních rezerv a zhoršení adaptačních schopností, včetně inteligence, mohou ovlivňovat i různé psychosociální faktory:
- a) Změny psychických funkcí v době stáří mohou být ovlivněny tzv. **kohortovou zkušeností**. Lidé stejné generace získali obdobnou sociální zkušenost, působily na ně podobné sociokulturní vlivy. V průběhu svého života byli zatíženi stejnými makrosociálními traumaty a stresy apod.
  - b) Psychické změny v době stáří může ovlivňovat určitý, **individuálně specifický životní styl** a různé návyky.
  - c) Ke změnám mohou přispívat očekávání a **postoje společnosti**, které manipulují staré lidi k přijetí určitého modelu chování, k pasivitě, jejímž důsledkem je stagnace a úpadek kompetencí, které přestaly být využívány (Vágnerová, 2000, s. 451)

Celkově lze říci, že psychické změny v období stáří závisí jak na biologických, tak na sociokulturních vlivech. Doba, kdy se změny dané stárnutím začnou projevovat, jejich dynamika i způsob, jakým na ně starý člověk reaguje, jsou individuálně rozdílné (Vágnerová, 2000, s. 451).

Období **počínajícího stáří** trvá **od 60 do 75 let**. Základním rysem období stárnutí (renescence) je vedle životní zralosti také postupující involuce jednotlivých orgánů i celé psychiky osobnosti. Zmenšuje se odolnost vůči involuci jednotlivých orgánů i celé psychiky a osobnosti. Zmenšuje se odolnost vůči nepříznivým vlivům. Involuční změny jsou však brzděny zákonem biologické setrvačnosti. I při značných morfologických změnách pokračují základní funkce organismu jakoby zvykově, automaticky (V. Příhoda). Někdy je toto období nazýváno pozdní dospělost.

Období **stáří** (senia) trvá **od 75 do 89 roků**. Osoby devadesátileté a starší jsou dlouhověké. Otázkami stárnutí a prodlužování kvalitního lidského života se zabývá gerontologie. Jde např. o předcházení depresím a pocitům inferiority. Doba a intenzita

stárnutí je u různých lidí odlišná a závisí např. na genetických vlivech, na způsobu života, na včasném předcházení (prevenci) stárnutí, na předchozích podmínkách, ve kterých lidé žili, a na čínorodosti jejich dosavadního života i na úrovni jejich soustavy hodnot a cílů do budoucna.

Ve stáří je třeba počítat s potížemi při zvládnání nových činností (zejména těch, které vyžadují rychlé rozhodování). Mnoho potíží zavinuje arterioskleróza cerebri, spojená s oběhovými poruchami mozkových cév a s výpadovými projevy v oblasti psychických funkcí (např. snížení paměťové výkonnosti, nízká koncentrace pozornosti, odtlumenost nebo utlumenost, fluktuace volního úsilí). Také smysly (zejména sluch) bývají již defektní, stejně jako motorika.

Psychické dění, i když je v interakci s děním tělesným, je značně autonomní. Tělesné deteriorace nemusí automaticky působit sníženou úroveň prožívání a chování. Vývoj fyziologický, psychický a sociální neprobíhá patrně v senescenci a v seniu vždy paralelně (Kohoutek, 2003).

Aby byl člověk ve stáří aktivní, vyrovnaný, musí správně pochopit a zachytit šanci tohoto životního stadia. Snaha po objektivním obraze sebehodnocení může vést k žádoucí revizi života starého člověka a ke stabilnímu a reálnému modelu svých pozitivních možností a prožívání hodnot. Pozitivní kritické zhodnocení dosavadního běhu života a hledání východisek k nápravě, bývá často pod vlivem prožitých tragédií, kterou může být např. i vězení (Kuric, 2007).

## 2. Vězeňství v České republice

### 2.1 Právní rámec českého vězeňství

„Trestem rozumíme zákonem stanovený právní následek za určité protiprávní chování. Trestněprávní nauka se zabývá mj. otázkami účelu trestu, tj. zda je trest cílem, „sám o sobě“ nebo prostředkem k dosažení i jiných cílů (převýchovy pachatele, odstrašení potenciálních pachatelů apod.)“ (Kejdová, 2006, s. 23).

V historii se vytvořily a existují dvě základní koncepce o pojetí smyslu trestu, důvodů a účelu trestání v rámci právního řádu.

- a) **Absolutní teorie** – je prezentována teorií „**odplaty**“. Vychází z myšlenky: „punitur, quia peccatum est“ – tj. „trestá se, protože bylo spácháno zlo“.
- b) **Relativní teorie** – je reprezentována teorií „**prevence**“. Vychází z myšlenky: „punitur, ne peccetur“ – tj. „trestá se, aby nebylo spácháno zlo“.
- c) **Smíšené**, též slučovací teorie se pak snaží o spojení odplatné i účelové funkce trestu a o zmírnění nedostatků obou teorií. Vybírají z obou pozitivní znaky a spojují odplatu s nápravou zločince.

V českém trestním právu je trest prostředkem státního donucení, který stát užívá:

- **k ochraně zájmů chráněných trestním zákonem,**
- **k ochraně společnosti před trestnými činy a jejich pachateli** (Kejdová, 2006)

Nejcharakterističtější a nezbytným znakem trestu je, že se jím působí určité osobě určitá újma. Jde tu o citelné zásahy do občanských práv (např. újmy na svobodě, cti, újmy majetkové apod.). Pohrůžka takovými újmami obsažená v trestním zákoně, jejich ukládání a výkon mají odvracet pachatele i ostatní členy společnosti od páchání trestných činů. České trestní právo založené na zásadách humanismu vychází z názoru, že trestní represe musí být rozumná, a že má působit újmu, jen pokud to vyžaduje splnění účelu trestu. To znamená, že újma v trestu obsažená nemá převyšovat nezbytně nutnou potřebu ochrany společnosti.

Podle trestního zákoníku, trestní sankce lze ukládat jen na základě trestního zákona. Pachateli nelze uložit kruté a nepřiměřené sankce. Výkonem trestní sankce nesmí být ponížena lidská důstojnost [TZ § 37 ods. 1, 2].

Trestní sankce je nutno ukládat s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele. Tam, kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější. Při ukládání trestních sankcí se přihlédne i k právem chráněným zájmům osob poškozených trestným činem [TZ § 38 ods. 1, 2, 3].

S trestem souvisí jeho účinnost, která by měla být jeho základní vlastností. Účinnost trestu lze vymezit poměrem minimální intenzity sankce k maximálnímu naplnění její funkce. Trest zůstává trestem jen tehdy, obsahuje-li sankci působící pachateli újmu, ať už jakéhokoliv charakteru. Účinným trestem stát také naplňuje svoji autoritativní funkci trestání za nezákonné chování občanů.

Samotné vězeňství, které působí, jako **nástroj realizace trestu odnětí svobody** je limitováno především právními předpisy. Přehled nejdůležitějších předpisů aplikovaných ve Vězeňské službě České republiky ke dni 1. 1. 2010 jsou:

- a) Listina základních práv a svobod č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.
- b) Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- c) Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
- d) Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- e) Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- f) Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů.
- g) Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.
- h) Vyhláška č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů.



Výčet zákonů a vyhlášek není zdaleka úplný, navíc existují ještě vnitřní řády věznic, vydané na základě zákona, tyto však nemají postavení právní normy.

## 2.2. Vězeňská služba ČR

Posláním Vězeňské služby ČR je zajišťovat výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a bezpečnost a pořádek v soudních budovách. Vězeňská služba spravuje a střeží věznice a detenční ústavy. Dále střeží, předvádí a eskortují vězněné osoby. K dalším úkolům patří výzkum v oboru penologie, jehož výsledky aplikuje v praxi.

Důležitou součástí činnosti je rovněž vytváření podmínek pro zaměstnávání, vzdělávání a rekvalifikaci vězňů.

Zacházení s odsouzenými vychází z principů restorativní justice, jejímž cílem je dosáhnout toho, aby si pachatel uvědomil odpovědnost za své činy, snažil se o napravení jejich důsledků a po vykonání trestu se začlenil do společnosti jako řádný občan respektující právní normy.

## 2.3 Specifické kategorie odsouzených

Na více než deset milionů obyvatel ČR v roce 2009 připadalo přes 22 000 vězňů, z toho 2 400 vazebně stíhaných. V relativním vyjádření je to zhruba **204 vězňů na 100 000 obyvatel** (např. v USA je to 753 vězňů a v Dánsku 66 vězňů). Vězni jsou rozmístěni v 36. věznicích, kde se o ně stará více než 10 000 zaměstnanců (Výroční zpráva Vězeňské služby ČR za rok 2009, [www.vscr.cz](http://www.vscr.cz)).

V ČR jsou čtyři typy věznic: s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Ve věznicích s dohledem vykonávají trest lidé odsouzení za nejméně závažné trestné činy, je jich 581 a s dozorem 7 610. Ve věznicích s ostrahou je to 9 787 a se zvýšenou ostrahou, kde jsou pachatelé nejzávažnějších trestných činů, se jedná o zhruba 1 220 odsouzených. Za nejzávažnější trestnou činnost je v českých věznicích také 38 vězňů odsouzených na doživotí, z toho 36 mužů a 2 ženy což představuje 0,20% z celkového počtu 19 374 odsouzených. Mladistvých odsouzených bylo ke konci roku 2009 celkem 174 (Výroční zpráva Vězeňské služby ČR za rok 2009 [www.vscr.cz](http://www.vscr.cz)).

Ve výkonu trestu jsou zřízena také specializovaná oddělení, která poskytují ochrannou léčbu, péči o pracovní nezařaditelné a o pachatele s duševními poruchami a poruchami chování. V ženské věznici ve Světlé nad Sázavou je specializované oddělení pro matky s nezletilými dětmi. Ženy, které splňují podmínky pro zařazení do tohoto oddělení, mohou mít u sebe děti ve věku od jednoho do čtyř let.

**Výkon trestu zahrnuje celou řadu programů zacházení,** které jsou důležitou součástí trestu odnětí svobody. Základní podmínkou určitého zacházení s vězni je kvalitní a pečlivá příprava této činnosti. Součástí programu jsou pracovní aktivity, speciálně – výchovné aktivity, vzdělávání, zájmová činnost a trénink utváření vnějších vztahů. Součástí programů jsou dále arteterapie, psychoterapie, psychorelaxační techniky, právní a sociální poradenství, protidrogová poradna, komutativní setkání aj.

### 3. Senioři ve výkonu trestu odnětí svobody

#### 3.1 Specifika pedagogického penitenciárního zacházení se seniory

**Penologie** (z lat. Poēna – trest a řec. Logos – nauka) se jako odborná nauka zaměřuje na ukládání a výkon soudních trestů včetně věznění z hlediska jejich účinnosti na snižování kriminality a recidivy. Využívá poznatků trestního práva, psychologie, sociologie, pedagogiky a dalších vědních oborů. Klade zvláštní důraz na zacházení s vězněnými pachateli trestných činů (penitenciární zacházení), směřující k jejich nápravě. K tomu se zabývá legislativními, organizačními, personálními a materiálními podmínkami věznění a způsoby zacházení s vězni (Petráčková, Kraus a kol.: akademický slovník cizích slov, s. 579, heslo penitenciární, Praha 2000).

Každému odsouzenému, který má vykonat trest v minimální délce 3 měsíce, se stanovuje program zacházení. Při tvorbě programů zacházení vycházejí speciální pedagogové vždy z komplexní zprávy o odsouzeném, pohovorů s ním a přihlížejí k charakteru jeho trestné činnosti. Cíle programů zacházení jsou každému odsouzenému stanovovány individuálně.

Zákon č. 169/1999 Sb. O výkonu trestu odnětí svobody definuje problematiku programů zacházení takto:

K dosažení účelu výkonu trestu věznice stanoví pro každého odsouzeného program zacházení jako základní formu cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného. Program se nezpracovává v případech, kdy odsouzený má vykonat trest nebo jeho zbytek ve výměře nepřesahující 3 měsíce.

**Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti.**

Komplexní zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného, její obsah je důvěrný.

Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života. Pokud u odsouzeného přichází v úvahu více variant programu zacházení, umožní se mu výběr.

V rámci programu zacházení se pro odsouzeného nejméně 3 měsíce před propuštěním vytvářejí podmínky pro jeho samostatný způsob života.

Při vypracování programu zacházení věznice podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení.

**Cílem programů zacházení je naučit se respektovat systém právních norem majoritní společnosti, upevňovat pracovní návyky a tím omezit možnost vzniku monotropní recidivy, naučit se smysluplně trávit volný čas a udržováním kontaktů se sociálním zázemím snížit na minimum riziko rozpadu sociálních vazeb.**

Zákon č. 169/1999 Sb. nespécifikuje termín senior, § 69 definuje pojem trvale pracovně nezařaditelný.

Odsouzeným trvale pracovně nezařaditelným je odsouzený,

- a) který je starší 65 let, pokud sám nepožádá o zařazení do práce,
- b) který byl uznán plně invalidním, nebo
- c) jehož zdravotní stav neumožňuje trvale pracovní zařazení.

Trvale pracovně nezařaditelným odsouzeným lze ukládat jen takové kázeňské tresty, které lze jinak uložit mladistvím.

### **3.2. Počet seniorů ve výkonu trestu odnětí svobody**

Při určování tendenčního vývoje počtu seniorů ve věznicích, narážíme na velký problém, což je neexistence tohoto označení v legálním smyslu. Legální označení v českém vězeňství rozděluje odsouzené (i obviněné) na tři sledované skupiny: muže, ženy a mladistvé. Dalšími podskupinami jsou specifické kategorie odsouzených, což

jsou odsouzení s poruchami duševními a poruchami chování, odsouzení cizinci, odsouzení k doživotnímu trestu a trvale pracovně nezařaditelní.

Pro bakalářskou práci je ale nutné vymezit odsouzené staršího věku. Pokud budeme brát v úvahu vymezení období stáří (senia) od 75 let, týkala by se problematika cca 5 lidí z celé populace v ČR. Pro účely práce budeme proto brát krajní hranici období stáří, což je jak jsme si vymezili v úvodu, období počínajícího stáří, které začíná od 60 let věku.

**Právní postavení seniorů se tedy nijak neodlišuje od ostatních dospělých odsouzených.** Rozdíly můžeme najít např. v ekonomické situaci seniorů, kde z hlediska věku, je většina odsouzených již ve starobním důchodu, čímž se staví do pozice odsouzeného s vlastním příjmem. Výše starobního důchodu může být daleko vyšší než u zaměstnaného odsouzeného.

Pro stanovení počtu seniorů nám poslouží tabulky Statistických ročenek Vězeňské služby ČR za rok 2008 a 2009. Tabulky jsou rozděleny dle věkových kategorií a dělí se na odsouzené ženy a odsouzené muže. Ve čtvrtém sloupci máme celkový počet odsouzených a v posledním sloupci procentuální vyjádření u jednotlivých věkových kategorií.

Z tabulky č. 1 a 2 vyčteme počty seniorů v roce 2008 a v roce 2009. Ve výzkumné části bakalářské práce budu dále tabulky zpracovávat tak, abych došla k závěru stanovených hypotéz.

**Tabulka č. 1 - věkové složení odsouzených v roce 2008**

stav k 31. 12. 2008

(zdroj - statistická ročenka vězeňské služby ČR za rok 2008)

Věk	Muži	Ženy	Celkem	%
do 16 roků	9	0	9	0,05
od 16 do 17 roků	36	0	36	0,20
od 17 do 18 roků	66	1	67	0,37
od 18 do 21 roků	602	29	631	3,49
od 21 do 25 roků	2 265	124	2 389	13,2
od 25 do 30 roků	3 263	170	3 433	18,97
od 30 do 40 roků	5 981	276	6 257	34,57
od 40 do 50 roků	3 394	192	3 586	19,81
od 50 do 60 roků	1 359	80	1 439	7,95
<b>od 60 do 70 roků</b>	<b>221</b>	<b>17</b>	<b>238</b>	<b>1,31</b>
<b>nad 70 roků</b>	<b>13</b>	<b>2</b>	<b>15</b>	<b>0,08</b>
<b>CELKEM</b>	<b>17 209</b>	<b>891</b>	<b>18 100</b>	<b>100</b>

**Tabulka č. 2 - věkové složení odsouzených v roce 2009**

stav k 31. 12. 2009

(zdroj - Statistická ročenka vězeňské služby ČR za rok 2009)

Věk	Muži	Ženy	Celkem	%
do 16 roků	1	0	1	0,01
od 16 do 17 roků	15	1	16	0,08
od 17 do 18 roků	46	3	49	0,25
od 18 do 21 roků	602	19	621	3,21
od 21 do 25 roků	2 301	124	2 425	12,52
od 25 do 30 roků	3 307	194	3 501	18,07
od 30 do 40 roků	6 561	319	6 880	35,51
od 40 do 50 roků	3 710	228	3 938	20,33
od 50 do 60 roků	1 529	100	1 629	8,41
<b>od 60 do 70 roků</b>	<b>280</b>	<b>17</b>	<b>297</b>	<b>1,53</b>
<b>nad 70 roků</b>	<b>15</b>	<b>2</b>	<b>17</b>	<b>0,09</b>
<b>CELKEM</b>	<b>18 367</b>	<b>1 007</b>	<b>19 374</b>	<b>100</b>

### 3.3 Programy zacházení vhodné pro seniory a motivační nástroje

Konkrétní aktivity programů zacházení a jejich nabídka vychází z materiálně technických, organizačních a personálních možností každé věznice, přičemž jejich struktura je vždy stejná a sestává z těchto součástí:

- pracovní aktivity
- vzdělávací aktivity
- zájmové aktivity
- utváření vnějších vztahů

Programy zacházení vycházejí u seniorů ze stejné **komplexní diagnostiky**, jako je tomu u ostatních odsouzených. Rozdílný postup nastává až v okamžiku výběru a určení jednotlivých vhodných aktivit programu zacházení. Zatímco u odsouzených ve standardním výkonu trestu jsou jedním z hlavních pilířů programu zacházení pracovní aktivity, u seniorů je tomu jinak. Vzhledem k tomu, že všichni senioři starší 65 let jsou automaticky zahrnutí do **kategorie trvale pracovní nezařaditelných**, tato část programů zacházení odpadá.

Mužská Věznice Vinařice nabízí seniorům pracovní nezařazených prioritně účelné využívání volného času. Je zde nabídka zájmové činnosti a uspokojování kulturních potřeb. Zájmovými aktivitami programu zacházení se rozumí nejrůznější formy **individuální a skupinové zájmové činnosti**, které rozvíjejí, v souladu s účelem výkonu trestu, schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti odsouzených.

Rozsah nabídky zájmové činnosti vychází z požadavků odsouzených, jejich zájmů, dovedností a věku. Mezi nejčastěji využívané aktivity starších vězňů patří **sportovní kroužky**, jako jsou šachy a stolní tenis. K dalším lze přiřadit kroužek čtenářský, teorie motorismu, zahradnictví aj.

Uspokojování kulturních potřeb je zajištěno možností odběru denního tisku a časopisů. **Půjčováním knih** z knihovního fondu vězeňské knihovny, která je vybavena běžně dostupnou beletrií, náboženskou a odbornou literaturou včetně základních právních předpisů z jednotlivých právních odvětví. Sledováním televizního vysílání a filmové nabídky centrálního videa. Pravidelně jsou organizovány **kulturní pořady**,

koncerty a tematické přednášky. Ve věznici vychází vězeňský časopis, kde odsouzení mají možnost publikovat své názory, postoje, ale i prokázat dovednosti vlastní tvorby.

Aktivitami v oblasti utváření pozitivních vnějších vztahů se rozumí ty aktivity, které v kladném směru přispívají k soběstačnému životu odsouzeného po jeho propuštění z výkonu trestu. Mezi základní nabídku patří udržení a **posílení pozitivních vazeb** s blízkými osobami formou korespondence a pravidelných návštěv. Vyřizování základních dokladů, navazování kontaktů s charitativními organizacemi a dalšími subjekty a v neposlední řadě samoobslužné činnosti, kde mají možnost sami se starat o své prádlo, provádět si drobné opravy ošacení, prát, žehlit a vařit.

Pro odsouzené, kteří potřebují pomoc s adekvátní adaptací na výkon trestu odnětí svobody, a při hledání vhodných forem řešení jejich problémů bylo zřízeno tzv. **krizové oddělení**. Krizové oddělení je zřízeno pro dočasný pobyt odsouzených, pro něž je umístění ve větším kolektivu z objektivních i subjektivních důvodů ohrožující nebo zdrojem psychického strádání, nebo vyžaduje dočasnou intenzivní psychologickou, psychiatrickou a speciálně pedagogickou péči, dále pro odsouzené v aktuální sociální krizi nebo kteří se pro své osobnostní rysy a povahové vlastnosti stali terčem šikanování, homosexuálních útoků aj.

V pardubické věznici, která je svým typem věznici s ostrahou, jsou pokryty jednotlivé kategorie odsouzených mužů, mezi tyto skupiny patří i **oddělení specializované** pro výkon trestu odsouzených trvale pracovní nezařaditelných. Pro tyto muže jsou zde určeny především terapeutické aktivity, které jsou zaměřeny na ovlivňování psychiky a pocíťovaného fyzického stavu odsouzených. Je prováděna formou ergoterapie, pravidelným cvičením pro zlepšení psychické a fyzické kondice se speciálně zaměřenými aktivitami, jako je práce v keramické dílně, muzikoterapie, relaxační aktivity, víkendové setkání s filmem či hudbou apod.

Programová nabídka, prostředí terapeutické místnosti včetně jejího vybavení poskytuje možnost změny stereotypu všedního dne a možnost aktivně se zapojit do zajímavé činnosti. Výsledky práce v rámci terapeutických aktivit jsou prezentovány především v rámci Věznice Pardubice na chodbách budov, ve vývěsních skříňkách a je



s nimi vyzdobena místnost pro návštěvy odsouzených a místnost kde zasedá senát Okresního soudu Pardubice.

Ženská Věznice Světla nad Sázavou je zařazena do kategorie věznic s ostrahou. Věznice zajišťuje výkon trestu specifickým skupinám odsouzených a je zde proto také specializované oddělení pro výkon trestu **trvale pracovní nezařaditelných odsouzených žen**. Koncepce práce s odsouzenými prochází vývojem a zohledňuje **specifické charakteristiky a odlišnosti** odsouzených žen. Důležité místo v programu zacházení mají aktivity, kdy mohou odsouzené ženy uplatnit své přirozené schopnosti a dovednosti. Jde například o **pěvecký kroužek**, o **ruční práce či zahradnictví**, vyhledávané osobami staršími či uzavřenějšími. Čas od času pořádané veřejné vystoupení včetně výjezdů mimo věznici a praktické uplatnění výrobků v podobě **oblečků a hraček pro děti z dětských domovů** dodávají těmto aktivitám na opravdovosti a odsouzeným poskytují cennou pozitivní zpětnou vazbu. Postupně se také rozvíjí keramický a výtvarný kroužek a arteterapie. Narůstá zájem o výuku cizích jazyků a prakticky využitelných znalostí jako je například práce s počítačem.

V rámci speciálně výchovných aktivit, kterým se věnují psychologové, probíhá skupinová práce s osobami drogově závislými a dále rozvoj psychosociálních dovedností. V obou případech se jedná o uzavřenou skupinu s cíleným výběrem vhodných osob. Práce probíhá ve čtyřměsíčních cyklech.

Ve fázi příprav jsou speciálně-výchovné aktivity zaměřené na osoby s nízkou rozumovou úrovní a sociálních schopností. Příprava odsouzených žen na výstup z výkonu trestu odnětí svobody je soustředěna **do výstupních oddělení**. Smyslem je **příprava na občanský život**, tedy osvojení si sebeobslužných činností, doplnění často nedostatečného vhledu do sociálně-právních skutečností a rozvoj širšího společenského rozhledu.

**Školské vzdělávací středisko** nabízí odsouzeným ženám vzdělávání jak ve všeobecně vzdělávacích, tak praktických kurzech. Ve všech aktivitách je dominující zásada individuality respektující osobnostní předpoklady a schopnosti odsouzených žen a všestranně rozvíjející jejich dovednosti.

Hlavním cílem veškerých aktivit Školského vzdělávacího střediska je kromě vzdělávání odsouzených rovněž rozvíjení pozitivních osobnostních hodnot osob vykonávajících trest odnětí svobody a eliminaci těch osobnostních vlastností, které je vedly k páčání trestné činnosti. Výběr odsouzených do jednotlivých kurzů je konzultován se speciálními pedagogy, protože oni mají největší přehled o nově příchozích odsouzených a jejich vzdělanostní úrovni.

**Hledat motivační nástroje** u dospělých jedinců je **velice obtížné**, u seniorů je to pak ještě zdaleka složitější proces. Ve výkonu trestu se můžeme setkat se dvěma kategoriemi seniorů. První skupinu představují recidivisti s pestrými kriminálními minulostmi, druhá skupina jsou senioři prvotrestanci, kde opakované kriminální jednání je málo pravděpodobné. Penitenciární pedagogika však nemůže ani na tento úkol rezignovat a hledat adekvátní motivační nástroje a volit vhodné prostředky. Velkou roli zde hraje provázanost speciálního pedagoga, sociálního pracovníka a psychologa, kde v ideálním případě bude vypadat diagnostické schéma následovně:

- a) nástup seniora do výkonu trestu odnětí svobody
- b) zdravotnická diagnostika
- c) sociální diagnostika
- d) psychologická diagnostika
- e) etopedická diagnostika.

Etopedická diagnóza musí být dovedena v soubor doporučení pro zaměstnance vězeňské služby směřující k adekvátnímu používání nástrojů ovlivňování (Tregler, 2007).

### **3.4 Duchovní a zdravotní péče o seniory ve výkonu trestu**

V posledních letech se nedílnou součástí věznic stala **duchovní služba**. Primárním úkolem duchovní služby je zajišťovat v rámci zákonných možností asistenci obviněným a odsouzeným z oblasti duchovních a náboženských potřeb. Vzhledem k charakteru české společnosti nelze předpokládat přílišnou poučenost v okruhu církevních směrů, takže spíše jde o neurčité představy získané z náhodných setkání s církevním světem nebo o důsledky mediálních informací. Činnost kaplanů se soustřeďuje na tyto okruhy:

### Bohoslužebné a liturgické akce

K bohoslužbám a liturgickým shromážděním dochází ti, kteří mají alespoň elementární vhléd do náboženského života, klienti hledající, resp. ti, kteří se již někdy s některou s forem církevního provozu setkali. Nevytvářejí homogenní společnost, spíše teprve průběhem času se začne projevovat diferencovanost jejich zájmu. Počet bohoslužeb vedených kaplany přesáhl v loňském roce 1200. Mezi liturgické akce patří např. uzavírání sňatků ve věznicích a udělování svátosti křtu, čehož využil v loňském roce na vlastní žádost odsouzený na doživotí, který byl pokřtěn ponožením.

### Kulturně náboženské akce

Duchovní přispívají k relaxaci i k poučení klientů pořádáním koncertů duchovní hudby, občas i se zapojením místních hudebních skupin, přednáškovou činností z nejrůznějších odvětví, i z oblasti prevence drogových závislostí, společnou návštěvou kostelů i kulturních zařízení, vycházkami, atd. Takových akcí se loni uskutečnilo více než 300.

### Program zacházení

Kaplani participovali na vytváření i aplikování některých programů zacházení, spolupracovali s vychovateli, psychology, speciálními pedagogy a sociálními pracovníky. V říjnu byli duchovní ve věznici Kuřim, kde byl připraven odborný seminář s názvem Léčba sexuální deviace ve výkonu trestu. Kaplani a duchovní realizují nebo participují na dvou pilotních projektech, a to na projektu zřízení oddělení pro věřící odsouzené a odsouzené se zájmem o duchovní hodnoty ve věznici Kynšperk a pilotním projektu Rodinná výchova, vedoucí k posouzení základů rodiny při setkání bývalých vězňů a jejich rodin a s vězni současnými a jejich rodinami.

### Poradenská činnost

Vzhledem k nepřehlednosti náboženské sféry v současném světě aplikují kaplani svou poradenskou činnost ve vztahu k vedení věznic, případně vedení vězeňské služby. Jsou povinni se též vyjadřovat k těm duchovním, kteří byli pověřeni svými církvemi se

zvláštními právy a kteří hodlají do věznic docházet v rámci dobrovolné služby. Jejich vyjádření je pak podkladem pro kvalifikované rozhodnutí ředitele té které věznice ve věci vstupu těchto nových duchovních a možnosti vykonávat v zařízení duchovenskou činnost.

### Duchovní činnost ve všech zařízeních

V těchto souvislostech by bylo třeba, aby kaplani mohli pracovat ve všech vězeňských zařízeních (zatím působí ve 23 věznicích). Duchovní služba očekává, že této potřebě bude vyhověno, jakmile se ukáže taková možnost, tabulkově neoslabující ostatní odvětví.

### Nadcírkevnost

Evropskou předností duchovní služby je její nadcírkevnost, resp. působení duchovních z 10. různých církví při vzájemné úctě a respektu. Vězeňská duchovenská péče jako profesně dohlížející organizace, důsledně vyžaduje a snaží se eliminovat všechny projevy duchovní či církevní nadřazenosti.

## **Zdravotnická péče**

V jednotlivých věznicích je poskytována obviněným a odsouzeným **základní ambulantní zdravotní péče**, tj. diagnostická a léčebně-preventivní péče poskytovaná ve zdravotnických střediscích. Převážná část této péče je obviněným a odsouzeným poskytována zdravotnickými pracovníky – zaměstnanci vězeňské služby a pouze menší část zajišťují externí pracovníci v omezeném pracovním úvazku.

Základní nemocniční péče je obviněným a odsouzeným poskytována ve dvou **vlastních nemocničních zařízeních**, která jsou umístěna v areálu Vazební věznice Praha – Pankrác a Vazební věznice a Ústavu pro výkon zabezpečovací detence Brno. Nemocnice se liší specializací poskytovaných zdravotnických služeb dle jednotlivých oddělení. Zdravotní péče, pro kterou vězeňská služba nemá dostatečné personální,

vědecké a technické vybavení, je zajišťována v mimo vězeňských zdravotnických zařízeních; tím je splněn požadavek poskytování zdravotnické péče „lege artis“.

U vězňů došlo k nárůstu celkových počtů vyšetření (cca o 20%). Počet provedených preventivních prohlídek meziročně kolísá, což souvisí se změnou počtu vězňů a rovněž délkou jejich pobytu. Počet hospitalizovaných v obou vězeňských nemocnicích se v roce 2009 proti roku 2007 **zvýšil cca o 38 %** (Výroční zpráva Vězeňské služby ČR za rok 2009).

Počet úmrtí v roce 2009 je za sledované období nejvyšší (nárůst cca o 25 % proti roku 2008), patrně také v souvislosti s nárůstem početních stavů vězňů. Počet dokonaných sebevražd se významně nezvýšil (nárůst o 0,7 %). Pokud jde o počty zemřelých, od roku 2007 je patrná vzestupná tendence úmrtí z chorobných příčin u cévních onemocnění (nárůst o 25 %), označovaných za civilizační choroby (Výroční zpráva Vězeňské služby ČR za rok 2009).

V případě seniorů, kteří pro svůj věk a zdraví nemohou pracovat a nemohou být v běžných podmínkách cel, jsou zřízena **oddělení se speciální zdravotní péčí**. Jedno z takových speciálních oddělení je i ve Věznici Světlá nad Sázavou, kde si odpykávají svůj trest nejstarší ženy vězeňkyně.

Pokud lékaři rozhodnou, že jsou odsouzené na určitém stupni invalidity a jsou např. **pohybově handicapované**, řeší se to donáškou stravy, nejsou v běžných celách s dvoupatrovými palandami, ale mají válendy. Na takovém oddělení ve Světlé nad Sázavou je celkem sedm žen. Na speciálním oddělení jsou namíchané, tzn., že některé mají dozor a některé ostrahu. **Odsouzené si navzájem pomáhají** a většinu dne pletou ponožky pro charitu. Většina z nich chodí o francouzských holích, nebo trpí cukrovkou.

„Začátky jsou pro ně mnohem obtížnější než pro mladé ženy, ale nakonec se adaptují přiměřeně, neměli jsme tu žádný případ psychického zhroucení. Když mají potvrzené vážné lékařské nálezy, tak se je snažíme dávat do menších kolektivů, než je běžných osm. Protože tam jsou ženy s podobnými charakteristikami, sblíží se. A hodně pomáhá rodina, korespondenčně, nebo teď už je možné i telefonovat. Případným

problémům se snažíme zabránit i pravidelnými návštěvami psychiatra. Náš je velmi zkušený, moc dobře pozná vážný stav i simulaci“, říká ředitelka věznice.

Jedna z žen ve Světlé nad Sázavou má **sedmdesát devět let**, nejstarší vězeňkyně mediálně známá paní Ludmila Brožová – Polednová je ovšem ještě o mnoho let starší, má **osmdesát osm let** a odpykává si šestiletý trest. Před touto ženou ve svých osmdesáti letech byla nejstarší doživotně odsouzenou ženou Miroslava Kukačková, která si odpykávala trest v opavské věznici, v roce 2008 však zemřela.

**Získání zdravotnického personálu ve věznicích je problém**, již delší dobu se projevuje nezájem lékařů o práci ve vězeňské službě, je velice obtížné získat nové lékaře, dokladuje i odpověď paní ředitelky z Věznice Světlá nad Sázavou. „Na šest set odsouzených máme tři zdravotní sestry. Přitom nemocnost ve společnosti, ale i u nás ve vězení je čím dál horší. A i když na mě budou humanisté zase křičet, tak musím říct, že my jsme svým způsobem smetištěm ženské populace, skládka, kam také mnohé z nich dostala společnost. Víím, že to zní hrozně, ale vezměte si, že ty ženy před tím byly mnohdy ve velmi extrémních podmínkách, byly bez práce, žily na ulici, kradly, fetovaly, mají spoustu nevléčitelných nemocí, jejich stav je zbídačený. Ale chceme se k nim chovat jako ke každému člověku, který potřebuje pomoc. Ale máme na to jen tři sestřičky, ty nevědí kam dřív skočit, ale jsou zlatý“.

### **3.5 Psychické aspekty u dlouhodobě a doživotně odsouzených seniorů**

Trestní zákoník stanoví, že **výjimečným trestem se rozumí jednak trest odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let, jednak trest odnětí svobody na doživotí**. Výjimečný trest může být uložen jen za zvlášť závažný zločin, u něhož to trestní zákon dovoluje.

Již samotná charakteristika výjimečného trestu nám napovídá, že musí být spáchán zvlášť závažný zločin, kdy je nezbytné, aby byl pachatel izolován od společnosti na co nejdelší dobu.

Integrace dlouhodobě odsouzeného do společnosti po tak dlouhé izolaci ve specifických podmínkách bude **velice složitým procesem**. Takové tresty musí nutně vést a často vedou k **negativním změnám v prožívání odsouzených**.

V minulém roce byl schválen ve třech věznicích pilotní projekt „Vytvoření a ověření funkčnosti nového modelu dlouhodobého zacházení s kategorií doživotně odsouzených vězňů, orientovaného na snižování jejich nebezpečnosti.“ Odborníci z odboru výkonu vazby a trestu a z Věznice Valdice, Karviná a Mírov společně navrhli k odzkoušení Jednotný model zacházení s doživotně odsouzenými.

Tato specifická skupina odsouzených k doživotí je umístěna ve více věznicích, cílem penitenciárního zacházení je působit na tyto odsouzené tak, aby byla chráněna společnost ve smyslu s vnitřní bezpečností věznic, ale také s kriminogenními riziky po eventuelním podmíněném propuštění, což dle trestního zákoníku je možné a existuje.

Kriminální chování je výslednicí vzájemné souhry vnitřních (osobnost pachatele) a vnějších činitelů. V genezi kriminálního chování se uplatňují typické strukturální charakteristiky osobnosti a proměnné dynamické povahy. K nim patří **motivace kriminálního chování jako bezprostřední soubor příčin konkrétního deliktu**, jež má své charakteristické zvláštnosti (Blatníková, Diblíková, 2004).

K vnitřním faktorům patří **biologické faktory**, zejména dědičnost, tělesné konstituce a psychologické struktury osobnosti, druhým významný faktor má **sociální povahu**, prostředí, hospodářské, sociální a kulturní podmínky jako vnější činitel.

K charakteristickým rysům kriminálních recidivistů patří především **disociální porucha osobnosti**, tato psychopatologická terminologie značí nezdrženlivost, neschopnost pocitů viny a soucitu. Dalším typickým rysem kriminálního chování je sklon k závažnému porušování sociálních a etických norem tzv. **asociální chování**.

U kriminálních recidivistů se chování tohoto typu stává zvykem, automatismem a součástí životního stylu za spoluúčasti rigidity postojů, myšlení a chování. Kriminální chování pak může být instinktivním procesem aktivujícím se na vhodný spouštěcí podnět. Studie kognitivisticky orientovaných psychologů navrhuje model kriminality

jako model životního stylu, v jehož rámci formulují vzorce iracionálního myšlení (rysy) typické pro kriminální multirecidivisty. Takové rysy pak vytvářejí charakteristické vzorce chování jako je interpersonální bezohlednost, sklon k porušování sociálních pravidel, nezdrženlivost a nezodpovědnost.

Tito disociální psychopati (osoby s disociální poruchou osobnosti) představují skupinu jedinců, kteří mají tyto vzorce chování hluboce zakořeněné již od útlého věku. **Zacházení s takovými jedinci ve výkonu trestu je velice obtížné** a stanovit obecná pravidla programů zacházení musí vyžadovat vysokou odbornost, důslednost a trpělivost. Personál, který pracuje s těmito jedinci, musí být vysoce kvalifikovaný a musí být odolný vůči tlaku psychopaticky laděného jedince. Odsouzený jedinec má většinou sklony terapeuta přelstít a zmanipulovat. **Terapeut musí být osoba vyrovnaná**, bez sklonů k nadřazenosti, ale ani k přehnané potřebě pomáhat druhým.

### 3. 6 Pomoc propuštěným seniorům

Přestože je v oblasti pomoci a podpory osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody vyvíjeno několik speciálních programů a aktivit jak ze strany státních, tak i nevládních organizací, **nedokáže stávající systém uspokojivě řešit** mnoho potíží, s nimiž se bývalí vězni v prvních měsících na svobodě potýkají.

Za hlavní příčiny lze považovat **malou propojenost služeb** a zároveň **nízké povědomí cílové skupiny** o stávající nabídce. Se stigmatem odsouzeného se jen málokomu podaří neztratit blízké přátele, rodinu a být tím, čím bývali před nástupem trestu. Platí to zejména u lidí, kteří si odpykávají dlouhé tresty, po propuštění jsou již v pokročilém věku a o stabilní sociální a rodinné zázemí měli nouzi již v minulosti. Tito lidé z pohledu poskytovatelů sociálních služeb představují **zvláštní skupinu**, do které se dostanou po propuštění z vězení.

Jedná – li se o tresty na hranici desetiletého odnětí svobody, jež vzniká i součtem jednotlivých kratších trestů nastupuje syndrom prizonizace. Člověk dlouhodobě vězněný **pevně zvnitřňuje vězeňské návyky**. Spíše než postupovat samostatně je uvyklý příkazům, zákazům a spolehlivě fungujícímu vězeňskému rámci své osobní svobody. Po propuštění je dezorientovaný, možností standardního legálního chování



vyplývající z nabyté svobody se často zmocňuje ostýchavě a váhá. Hovoří – li s člověkem, kterého ztotožňuje s institucí, s nímž vyjednává, v počátcích má tendenci vnímat jej jako velitele, jeho rady a doporučení chápat nekriticky a řídit se jimi jako příkazy. Dlouhé vězení mívá ve vědomí vězně zpravidla za následek i jakousi hibernaci světa, který byl před nástupem trestu. Úřady se řídí novými pravidly, jezdí jiné linky veřejné dopravy, v ulicích je mnohem více aut, užívá se mobilní telefon, internet se stal standardem atd. Život je mnohem dynamičtější, penězi se platí i co dříve bývalo bezplatné, mění se i etické normy, média atd.

Jelikož jsou již v pokročilém věku a uplatnění na trhu práce pro ně nepřipadá v úvahu, musí proto k obživě hledat alternativní cesty a jsou mnohdy **nedobrovolně odkázáni na sociální solidaritu.**

Zkušenost nasvědčuje tomu, že účel sociální prevence a smysluplné charity plní zejména komplexní služba, poskytovaná buď v rámci jednoho zařízení, nebo na základě fungující spolupráce co nejmenšího počtu subjektů. Ideálním prostředím schopným do jisté míry vyjít vstříc rovněž duchovním potřebám odloučeného klienta s čerstvou vězeňskou zkušeností, motivací a sociálně – psychologickou anamnézou jsou **azylové domy** s propracovaným systémem vnitřních pravidel a nakloněné práci se specifickými skupinami, včetně propuštěných vězňů z řad seniorů.

K poskytovaným službám, i když jsou ve skromných podmínkách, se očekává, aby byl klient aktivní a dodržoval řád daného zařízení. Pokud není klient dostatečně motivován, vzrůstá riziko recidivy.

Do značné míry závisí úspěch intervencí na samotných odsouzených, zda budou schopni se začlenit znovu do společnosti. Pro mnoho vězňů snaha skončit s trestnou činností znamená dlouhodobý proces, účast v programech v době kdy je vězněna, je jen část nápravného procesu. Faktory, jako stálé bydlení a rodinné zázemí hrají velkou úlohu v tom, zda to, co získali při pobytu ve vězení, využijí i po propuštění a pravděpodobnost recidivy trestných činů se sníží. Je proto důležité, aby **věznice plánovaly a zajistily účinnou následnou péči a podporu před propuštěním vězňů na svobodu.**

# VLASTNÍ PRŮZKUM

## 4. Cíle průzkumu a formulace hypotéz

Cílem průzkumu je zjistit vývoj počtu odsouzených seniorů. Hlavním úkolem průzkumu je stanovit případné rezervy v řešení penitenciárního zacházení s odsouzenými vyššího věku.

### Formulace hypotéz

1. Celkový počet odsouzených má zvyšující tendenci.
2. Početní trend seniorů ve výkonu trestu má zvyšující tendenci.
3. Počet odsouzených seniorů se zvyšuje úměrně s celkovým počtem odsouzených.
4. Mezi odsouzenými seniory je více mužů než žen.
5. Početní trend seniorů z řad žen ve výkonu trestu má snižující tendenci.
6. Procento odsouzených ve věkové kategorii na 70 let věku je nejnižší.

## 5. Použité metody

Pro stanovení závěru zda je potřebné rozvíjet specifický pedagogický náhled a zabývat se hlouběji vězni seniory jsem zvolila metodu statistické analýzy. Východiskem pro potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz budou statistické ročenky Vězeňské služby ČR, které dále zpracovávám do požadovaných analýz, pro zkoumání správných závěrů.

Při výzkumu byly použity následující dokumenty:

1. Statistická ročenka Vězeňské služby 2006.
2. Statistická ročenka Vězeňské služby 2008.
3. Statistická ročenka Vězeňské služby 2009.

## 6. Prezentace výsledků

### Hypotéza č. 1 – Celkový počet odsouzených má zvyšující tendenci.

Pro potvrzení či vyvrácení této hypotézy vycházíme ze statistické ročenky Vězeňské služby ČR, která uvádí, že během deseti let je nárůst vězňů celkově 3 248 osob, z toho je 391 žen a 2 857 mužů.

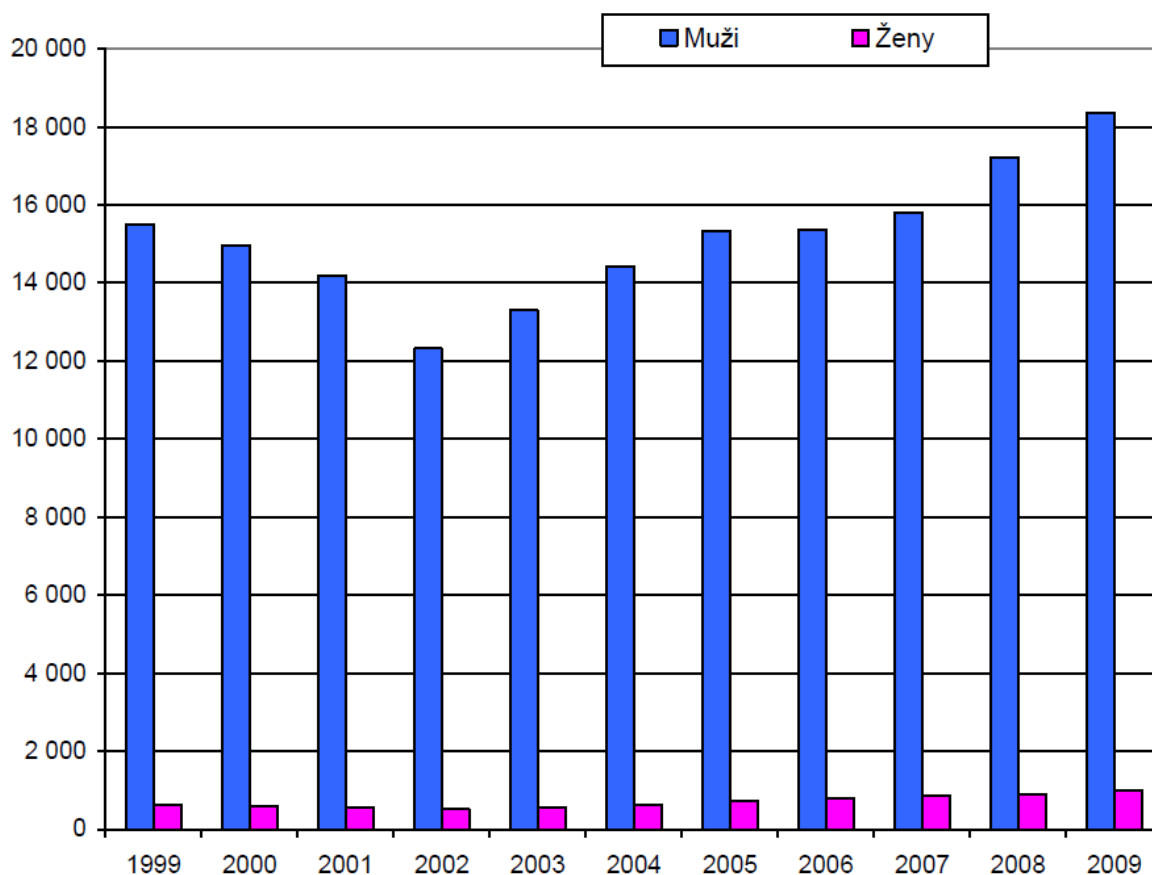
Tabulka č. 3 – celkový počet odsouzených v letech 1999-2009

(zdroj: statistická ročenka za období 1999 – 2009)

Odsouzení	Stav k 31.12.										
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Muži	15 510	14 966	14 190	12 321	13 298	14 437	15 336	15 376	15 792	17 209	18 367
Ženy	616	605	547	508	570	637	741	803	855	891	1 007
Celkem	16 126	15 571	14 737	12 829	13 868	15 074	16 077	16 179	16 647	18 100	19 374

Graf č. 1 – počet odsouzených v letech 1999-2009

(zdroj: statistická ročenka za období 1999 – 2009)



## Hypotéza č. 2 – Početní trend seniorů ve výkonu trestu má zvyšující tendenci.

Pro potvrzení či vyvrácení této hypotézy vycházíme ze statistické ročenky Vězeňské služby ČR, která uvádí, že v roce 2006 bylo celkem 16 428 odsouzených, z toho počet seniorů starších 60 let bylo 153, což je **0,94 %**.

V roce 2008 bylo z celkového počtu 18 100 odsouzených, 253 seniorů nad 60 let což představuje **1,4 %**.

V roce 2009 bylo z celkového počtu 19 374 odsouzených, 314 seniorů nad 60 let což představuje **1,59 %**.

**Tabulka č. 4 - věkové složení odsouzených seniorů**

(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2006)

Věk	Celkem	%
<b>od 60 do 70 roků</b>	145	0,89
<b>nad 70 roků</b>	8	0,05
<b>CELKOVÝ POČET ODSOUZENÝCH</b>	<b>153</b>	<b>0,94</b> <b>16 179</b>

**Tabulka č. 5 - věkové složení odsouzených seniorů**

(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2008)

Věk	Celkem	%
<b>od 60 do 70 roků</b>	238	1,3
<b>nad 70 roků</b>	15	0,08
<b>CELKOVÝ POČET ODSOUZENÝCH</b>	<b>253</b>	<b>1,4</b> <b>18 100</b>

**Tabulka č. 6 - věkové složení odsouzených seniorů**

(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2009)

Věk	Celkem	%
<b>od 60 do 70 roků</b>	297	1,5
<b>nad 70 roků</b>	17	0,09
<b>CELKOVÝ POČET ODSOUZENÝCH</b>	<b>314</b>	<b>1,59</b> <b>19 374</b>

**Hypotéza č. 3 – Počet odsouzených seniorů se zvyšuje úměrně s celkovým počtem odsouzených.**

Počet odsouzených seniorů se **nezvyšuje úměrně**, nárůst počtu seniorů za období 2006 – 2009 je neúměrně vyšší.

**Tabulka č. 7 - procento nárůstu počtu odsouzených seniorů  
(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2006, 2008, 2009)**

Počet odsouzených celkem		Meziroční procento nárůstu celkově	Počet odsouzených seniorů	Meziroční procento nárůstu seniorů
2006	16 179		153	
2008	18 100	12%	253	65%
2009	19 374	7%	314	24%
<b>CELKEM</b>	<b>53 653</b>		<b>720</b>	

#### Hypotéza č. 4 – Mezi odsouzenými seniory je více mužů než žen.

V roce 2006 bylo mezi odsouzenými seniory ve věku od 60 let celkem **95 %** mužů, v roce 2008 to bylo **92,5 %** a v roce 2009 celkem **94 %** mužů.

**Tabulka č. 8 - počty odsouzených z hlediska mužů a žen – stav k 31. 12. 2006**  
(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2006)

Věk	Muži	Ženy	% muži	% ženy
od 60 do 70 roků	138	8	95%	5%
nad 70 roků	7	1	87,5%	12,5%
<b>CEKEM</b>	<b>145</b>	<b>9</b>	<b>94%</b>	<b>6%</b>

**Tabulka č. 9 - počty odsouzených z hlediska mužů a žen – stav k 31. 12. 2008**  
(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2008)

Věk	Muži	Ženy	% muži	% ženy
od 60 do 70 roků	221	17	93%	7%
nad 70 roků	13	2	87%	3%
<b>CELKEM</b>	<b>238</b>	<b>19</b>	<b>92,5%</b>	<b>7,5%</b>

**Tabulka č. 10 - počty odsouzených z hlediska mužů a žen – stav k 31. 12. 2009**  
(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2009)

Věk	Muži	Ženy	% muži	% ženy
od 65 do 70 roků	280	17	94%	6%
nad 70 roků	15	2	88%	12%
<b>CELKEM</b>	<b>295</b>	<b>19</b>	<b>94%</b>	<b>6%</b>

**Hypotéza č. 5 – Početní trend seniorů z řad žen ve výkonu trestu má snižující tendenci.**

V roce 2006 bylo mezi odsouzenými ve věku od 60 let celkem **9** odsouzených žen; v roce 2008 to bylo mezi odsouzenými **19** žen, stejně jako v roce 2009.

**Tabulka č. 11 - počty odsouzených žen z řad seniorů – stav k 31. 12. 2006**  
(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2006)

Věk	Počet odsouzených žen
od 60 do 70 roků	8
nad 70 roků	1
<b>CEKEM</b>	<b>9</b>

**Tabulka č. 12 - počty odsouzených žen z řad seniorů – stav k 31. 12. 2008**  
(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2008)

Věk	Počet odsouzených žen
od 60 do 70 roků	17
nad 70 roků	2
<b>CELKEM</b>	<b>19</b>

**Tabulka č. 13 - počty odsouzených žen z řad seniorů – stav k 31. 12. 2009**  
(zdroj: statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2009)

Věk	Počet odsouzených žen
od 65 do 70 roků	17
nad 70 roků	2
<b>CELKEM</b>	<b>19</b>

**Hypotéza č. 6 – Současný stav procenta odsouzených ve věkové kategorii nad 70 let věku je nejnižší dle sledovaných kategorií ve statistických ročenkách Vězeňské služby ČR.**

Procento věkové kategorie nad 70 let je **0,09 %**, menší procento tvoří jen mladiství v kategorii do 16 roků **0,01 %** a v kategorii 16 – 17 let je to **0,08%**.

**Tabulka č. 14 - procentuální vyjádření dle věkových kategorií v loňském roce 2009 (statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2009)**

Věk	Muži	Ženy	Celkem	%
do 16 roků	1	0	1	0,01
od 16 do 17 roků	15	1	16	0,08
od 17 do 18 roků	46	3	49	0,25
od 18 do 21 roků	602	19	621	3,21
od 21 do 25 roků	2 301	124	2 425	12,52
od 25 do 30 roků	3 307	194	3 501	18,07
od 30 do 40 roků	6 561	319	6 880	35,51
od 40 do 50 roků	3 710	228	3 938	20,33
od 50 do 60 roků	1 529	100	1 629	8,41
<b>od 60 do 70 roků</b>	<b>280</b>	<b>17</b>	<b>297</b>	<b>1,53</b>
<b>nad 70 roků</b>	<b>15</b>	<b>2</b>	<b>17</b>	<b>0,09</b>
<b>CELKEM</b>	<b>18 367</b>	<b>1 007</b>	<b>19 374</b>	<b>100</b>



## 7. Diskuze

I když procento seniorů ve výkonu trestu odnětí svobody se může zdát na první pohled jako zanedbatelné (při zvoleném výběru byl stanoven věk seniora od 60 ti let výše), z celkového počtu 19 374 odsouzených v loňském roce, je to 314 odsouzených seniorů, nelze toto číslo vzít bez povšimnutí.

V žádné dostupné literatuře ani na místech, kde jsem předpokládala nejvíce informací, což je Ministerstvo spravedlnosti, Policie ČR nebo Institut pro kriminologii a sociální prevenci, jsem nenašla statistiky, které by se podrobněji zabývaly věkovými kategoriemi odsouzených. Jediná tabulka nazvaná „Věkové složení odsouzených“ je veškerý dostupný materiál k této problematice. I přesto se dají z této jediné statistiky vytvořit různé typy tabulkových statistik, ze kterých se dají získat velmi zajímavá data.

Co se týká sledovaných kritérií ve statistických ročenkách, je jich opravdu dostatek a Vězeňská služba České republiky má velice kvalitní, dobře zpracované, přehledné a výborně systematicky členěné informace. Kdybych měla za téma práce např. odsouzené cizince, našla bych v každém roce minimálně sedm tabulek zpracovaných dat. Marně jsem však hledala zdroj dat, který by ukazoval, jaké jsou délky trestů u vyšších věkových kategorií, jaké trestné činy se vyskytují nejčastěji u seniorů ve výkonu trestu, zda je mezi seniory více prvotrestaných než mezi ostatními odsouzenými, dalšími zajímavými daty by bylo chování ve věznicích u odsouzených seniorů, počet kázeňských trestů apod.

Jako civilní osoba jsem neměla šanci dostat se do věznice, tudíž jsem vycházela jen z veřejně dostupných údajů. Podobným výzkumem se zabýval ve své rigorózní práci pan Mgr. Jiří Tregler v roce 2007, který má podrobněji zpracovaná data o odsouzených seniorech ve věznicí Pardubice, nemohu ovšem tato starší data srovnat s novějšími.

Ve své práci jsem využila jeho data z roku 2006 o počtu odsouzených, která jsem použila pro průzkum při srovnávání s rokem 2008 a 2009. Při stanovených hypotézách průzkumu je delší sledované období vhodnější než tři po sobě jdoucí roky.

Ve svém průzkumu jsem došla k závěru, že v roce 2006 bylo procento odsouzených seniorů 0,94%, v roce 2008 to bylo 1,4% a v roce 2009 již 1,59 %.

Tendence zvyšování počtu seniorů v českých věznicích je realita, dokonce se zvyšuje neúměrně s celkovým počtem odsouzených, kdy nárůst mezi lety 2006 až 2009 je více jak dvojnásobný. Bohužel zvyšující tendenci sledujeme i u odsouzených žen. Vedení vězeňské služby se musí s touto realitou smířit a učinit takové kroky, které povedou k potřebám odsouzených vyšších věkových kategorií a posléze ke zvýšení efektivnosti práce s odsouzenými seniory.

Směřování výzkumu pro vhodné využití v praxi musí podrobněji zkoumat odsouzené seniory, vzhledem k jejich specifickým potřebám tak, aby přizpůsobení programů zacházení bylo důkladně připraveno i na tuto skupinu odsouzených. V těchto programech je potřeba brát zřetel a respektovat věk odsouzeného a s tím spojené bio-psycho-sociální aspekty člověka ve vyšším věku. Zájem lidí v tomto věku je odlišný od zájmů mladších lidí, programy zacházení by tudíž měly vycházet z těchto zájmů, proces adaptace na nedobrovolné umístění do věznice je u starých lidí daleko složitější proces, je proto potřeba směřovat tyto lidi do terapeutických aktivit, zaměřené na oblast gerontologie, gerontopedagogiky a gerontopsychologie.

## 8. Závěr průzkumu

Provedený průzkum měl za úkol ověřit platnost stanovených hypotéz. Z 6 hypotéz byly **verifikovány 3, falzifikovány** byly také **3 hypotézy**.

1. Celkový počet odsouzených má zvyšující tendenci. Hypotéza byla **verifikována**. Výsledky hypotézy byly stanoveny na základě **tabulky č. 3**, která je zpracována do přehledného grafu č. 1. Vývojový trend má v letech 1999 – 2009, jak je vidět na grafu, kolísavou tendenci mezi číslem 12 000 až 16 000 odsouzených mužů, u žen číslo kolísá mezi 500 až 900 odsouzenými. Největší nárůst je zaznamenán v roce 2008, kdy u mužů byla překročena hranice 17 000 odsouzených a celkově se číslo vyšplhalo na 18 100

odsouzených. Rok 2009 již překračuje hranici 19 000, u žen je poprvé překročena hranice 1 000 odsouzených žen staršího věku.

2. Početní trend seniorů ve výkonu trestu má zvyšující tendenci. Hypotéza byla **verifikována** na základě dat z **tabulky č. 4 – 6**. V roce 2006 bylo 0,94 % odsouzených seniorů věku nad 60 let, v roce 2008 překročili odsouzení senioři jedno procento a v roce 2009 již 1,59 %.

3. Počet odsouzených seniorů se zvyšuje úměrně s celkovým počtem odsouzených. Hypotéza byla **falzifikována**, z **tabulky č. 7** je patrné, že celkový meziroční nárůst odsouzených byl v roce 2008 oproti roku 2006 (je potřeba brát na zřetel, že se jedná o dvouleté sledované období), 12 %, v roce 2009 to byl 7 % nárůst. U odsouzených seniorů se jedná o nárůst neúměrně vyšší, který mezi lety 2008 a 2009 překračuje 20%. Když porovnáme roky 2006 a 2008, je číslo 65%, oproti 12 % celkových odsouzených odstrašující.

4. Mezi odsouzenými seniory je více mužů než žen. Hypotéza byla dle předpokladu **verifikována**. Odsouzených žen mezi seniory je celkem nepatrné číslo jak můžeme vysledovat z **tabulek č. 8 – 10, jednalo** se v roce 2006 celkem o 9 žen, což tvořilo 5% z celkového počtu odsouzených seniorů, v roce 2008 a 2009 se číslo zvětšilo na 19 odsouzených žen z řad seniorů, procentuelní zvýšení na 7,5 % v roce 2008 a 6 % v roce 2009.

5. Početní trend seniorů z řad žen ve výkonu trestu má snižující tendenci. Tato hypotéza byla **falzifikována**, i u žen sledujeme zvyšující se trend počtu odsouzených, v **tabulce č. 11 – 13** máme celkové počty odsouzených žen z řad seniorek. Mezi lety 2008 a 2009 má počet odsouzených žen stagující tendenci.

6. Procento odsouzených ve věkové kategorii nad 70 let věku je nejnižší dle sledovaných kategorií. Hypotéza byla **falzifikována**. Statistické ročenky jsou rozděleny na věkové kategorie. Počínaje věkem 16 let a konče věkovou kategorií nad 70 let. Z **tabulky č. 14** vyčteme, že procento odsouzených nad 70 let můžeme srovnat s kategorií mladistvích do 17 let, kde bychom se dostali u obou kategorií těsně pod 1 % z celkového počtu odsouzených v roce 2009.

Ve výsledku výzkumu dojdeme k závěru **u verifikovaných hypotéz**, že:

- a) Celkový počet odsouzených rok od roku stoupá, má zvyšující tendenci, za sledované desetileté období je nárůst odsouzených 20 %.
- b) Z celkového nárůstu odsouzených, stoupá i počet odsouzených seniorů.
- c) Mezi odsouzenými seniory je dle předpokladu, větší procento mužů než žen.

Ve výsledku výzkumu dojdeme k závěru **u falzifikovaných hypotéz**, že:

- a) Počet odsouzených seniorů stoupá, ovšem toto procento nárůstu je neúměrně vyšší než celkový počet nárůstu odsouzených.
- b) Početní procento z řad žen nemá snižující tendenci, ale nárůst není tak markantní jako u mužů.
- c) Sledovaná kategorie odsouzených nad 70 let tvoří necelé jedno procento, je to 0,09 %, nižší procento mají jen mladiství do 16 let a sledovaná kategorie 16-17 let věku.

## Závěr

Předložená bakalářská práce ve své první kapitole vymezuje pojem stáří, jako neodmyslitelnou část života. Průběh stáří sebou přináší své specifické problémy, ke kterým dochází z důvodu opotřebovanosti organismu. Proces stárnutí neprobíhá u všech jedinců stejně, záleží zde na mnoha faktorech, ať již vnitřních, jako jsou např. dědičné předpoklady, tak i vnějších v důsledku sociálních vlivů.

Střední délka života v České republice je u mužů 70,1 let a u žen 77,7 let. Kvalita života v tomto věku již není zdaleka na úrovni středního věku, lidé z okolí již dávají patřičně najevo svoji nevoli ke starým lidem. Chorobné procesy a změny zevnějšku mají také vliv na psychiku starého člověka, hůře chápe nové situace, obtížně se učí a přizpůsobuje.

Druhá kapitola je zaměřena na vězeňství a vězeňskou službu, která charakterem své činnosti, vyžaduje odbornost, vzdělání, ochotu a do určité míry i pochopení svých svěřenců. Součástí vězeňské služby jsou také pedagogičtí pracovníci, jedná se o speciálního pedagoga, psychologa, sociálního pracovníka, vychovatele – terapeuta, pedagoga volného času aj. dle charakteru věznice. Výkon trestu totiž zahrnuje i celou škálu programů zacházení, kde jsou tito pedagogové hlavní součástí.

Ve třetí kapitole jsem se dostala k jádru své práce, jejímž cílem bylo specifikovat penitenciární zacházení se seniory, programy zacházení vhodné pro seniory a sociální pomoc této skupině odsouzených. Programy zacházení slouží k seberealizaci vězňů, ale pouze v tom případě pokud jsou toho schopni, to znamená ať již ze zdravotních důvodů, nebo svého sociálního narušení. Pobyt vězňů je účelový, nejsou zde na rekreaci i toto musí být bráno v potaz.

Při tvorbě programů zacházení je třeba také vycházet z podmínek věznice, skladby odsouzených, jako jsou věkové skupiny, zdravotní stav, personální možnosti a profesionalitě zaměstnanců. Cílem působení na odsouzené pachatele je především dosáhnout pozitivní změny nežádoucího asociálního a antisociálního chování, vytvoření smyslu pro odpovědnost, vytvoření a posilování morálních a etických návyků a postojů.

Je na odborných zaměstnancích jak se jim podaří tyto cíle v dostatečné míře plnit, k čemuž je také zapotřebí vhodná legislativa a také v neposlední řadě motivace pro zaměstnance vězeňské služby.

Poslední výzkumná část ukazuje, že tendence zvyšování počtu seniorů v českých věznicích je realita, vedení vězeňské služby se musí s touto realitou smířit a učinit takové kroky, které povedou k potřebám odsouzených vyšších věkových kategorií a posléze ke zvýšení efektivnosti práce s odsouzenými seniory.

## Resumé

Stárnutí je primárně procesem biologickým, ale současně podmiňuje i procesy psychické. Jde v něm o různé strukturální změny v organismu, které oslabují jeho odolnost a podmiňují postupné oslabování výkonnosti jedince ve sféře fyzické i psychické.

Aby byl člověk ve stáří aktivní, vyrovnaný, musí správně pochopit a zachytit šanci tohoto životního stadia. Snaha po objektivním obraze sebehodnocení může vést k žádoucí revizi života starého člověka a ke stabilnímu a reálnému modelu svých pozitivních možností a prožívání hodnot.

Výkon trestu zahrnuje celou řadu programů zacházení, které jsou důležitou součástí trestu odnětí svobody. Základní podmínkou určitého zacházení s vězni je kvalitní a pečlivá příprava této činnosti. Součástí programu jsou pracovní aktivity, speciálně – výchovné aktivity, vzdělávání, zájmová činnost a trénink utváření vnějších vztahů. Součástí programů jsou dále arteterapie, psychoterapie, psychorelaxační techniky, právní a sociální poradenství, protidrogová poradna, komutativní setkání aj.

Hledat motivační nástroje u dospělých jedinců je velice obtížné, u seniorů je to pak ještě zdaleka složitější proces. Ve výkonu trestu se můžeme setkat se dvěmi kategoriemi seniorů. První skupinu představují recidivisti s pestrými kriminálními minulostmi, druhá skupina jsou senioři prvotrestanci, kde opakované kriminální jednání je málo pravděpodobné. Penitenciární pedagogika však nemůže ani na tento úkol rezignovat a hledat adekvátní motivační nástroje a volit vhodné prostředky. Velkou roli zde hraje provázanost speciálního pedagoga, sociálního pracovníka a psychologa.

Při tvorbě programů zacházení je třeba také vycházet z podmínek věznice, skladby odsouzených, jako jsou věkové skupiny, zdravotní stav, personální možnosti a profesionalitě zaměstnanců. Cílem působení na odsouzené pachatele je především dosáhnout pozitivní změny nežádoucího asociálního a antisociálního chování, vytvoření smyslu pro odpovědnost, vytvoření a posilování morálních a etických návyků a postojů.

Je na odborných zaměstnancích jak se jim podaří tyto cíle v dostatečné míře plnit, k čemuž je také zapotřebí vhodná legislativa a také v neposlední řadě motivace pro zaměstnance vězeňské služby.

Poslední výzkumná část ukazuje, že tendence zvyšování počtu seniorů v českých věznicích je realita, vedení vězeňské služby se musí s touto realitou smířit a učinit takové kroky, které povedou k potřebám odsouzených vyšších věkových kategorií a posléze ke zvýšení efektivnosti práce s odsouzenými seniory, aby pobyt ve věznici nebyl pro tyto lidi jen přežíváním dne po dni.



## **Anotace**

Předložená práce vyhodnocuje skutečnost v oblasti odsouzených seniorů, jedná se jak o počty těchto odsouzených, tak především o potřeby, cíle, prostředí, jednání a možnosti, které v této oblasti již existují, a které je potřeba ještě učinit.

Právní úprava výkonem trestu odnětí svobody sleduje jednak ochranu společnosti před pachateli trestných činů a zabránění páčání další trestné činnosti, ale též výchovu odsouzeného vhodným způsobem.

Výsledky výzkumu ukázaly, že způsoby výchovné činnosti je třeba brát se zřetelem na věkové skupiny odsouzených, z výsledků práce vyplývá, že uvedenou problematikou je potřeba se ještě nadále zabývat. Pokud nemá odsouzený vytvořeny optimální podmínky penitenciární a potažmo postpenitenciární péče, dochází velmi často k recidivě.

### Klíčová slova

*Stáří, senior, odsouzený, trest, vězeňská služba, penitenciární, postpenitenciární, gerontologie, program zacházení, motivace.*

## **Annotation**

The presented work evaluates the facts of elderly prisoners, this is how the numbers of prisoners, and especially about the needs, goals, environment, negotiations and opportunities in this area already exist, and which still need to do.

Legislation imprisonment shall monitor the protection of society from offenders and to prevent the commission of another crime, but also raising sentenced appropriately.

The research results showed that the methods of educational activities should be taken with regard to the age group of convicts on work that the issues that still need to be further studied. If the person does not create the optimum conditions of penal and hence postpenitential care, there is often a relapse.

### Keywords

*Age, senior, prisoner, punishment, penitentiary, postpenitential, gerontology, treatment program, motivation.*

## Seznam použité literatury

1. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
2. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
3. Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
4. Hála, Jaroslav. *Bolest a naděje vězení- penologické eseje*. Praha: TRITON, 2007, s. 7-8 ISBN 978-80-7387-013-3.
5. Kejdová, Miroslava. *Základy trestního práva*, s. 23, IMS Brno, 2006.
6. Kohoutek, Rudolf. *Vývojová psychologie*, s. 81-82, IMS Brno, 2003.
7. Kuric, Jozef. *Vývojová psychologie II*, s. 57, 60, IMS Brno, 2007.
8. PETRÁČKOVÁ, KRAUS a kol.: *Akademický slovník cizích slov*, s. 579, heslo penitenciární, Praha 2000
9. Vágnerová, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*, s. 449, 1. vydání Praha: Portál, 2000, s. 449 ISBN 80-7178-308-0.
10. TREGLER, J. *Senioři ve výkonu trestu odnětí svobody*, 2007. Nepublikovaná rigorózní práce. Brno: Masarykova univerzita.
11. KÝR, Aleš, (2003) *Vymezení pojmu historická penologie*, Časopis *Historická penologie* č. 1/2003

## Internetové zdroje

12. BLATNÍKOVÁ, Šárka, DIBLÍKOVÁ, Simona, MAREŠOVÁ, Alena, a kol. (2004), *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci  
<http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>  
[online 10. 2. 2010]
13. BLATNÍKOVÁ, Šárka, (2005), *Osobnost recidivního pachatele a výkon dlouholetého trestu*, Časopis České vězeňství č. 1/2005  
[www.vscr.cz](http://www.vscr.cz)  
[online 10. 2. 2010]
14. BLATNÍKOVÁ, Šárka, NETÍK Karel, DIBLÍKOVÁ Simona, a kol. (2007), *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci.  
<http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>  
[online 11. 2. 2010]
15. HUŠKOVÁ, Veronika, (2008), *Reintegrační program: pomoc propuštěným vězňům*, Časopis České vězeňství č. 2/2008  
[www.vscr.cz](http://www.vscr.cz)  
[online 10. 2. 2010]
16. *Statistická ročenka Vězeňské služby ČR za rok 2008*,  
[www.vscr.cz](http://www.vscr.cz)  
[online 10. 3. 2010]
17. Věznice Pardubice, Rubrika – *Výkon vězeňství*  
[www.vscr.cz/veznice-pardubice](http://www.vscr.cz/veznice-pardubice)  
[online 15. 3. 2010]
18. Věznice Světlá nad Sázavou, Rubrika – *Výkon vězeňství*  
[www.vscz.cz/veznice-svetla-nad-sazavou](http://www.vscz.cz/veznice-svetla-nad-sazavou)  
[online 2. 3. 2010]

19. Věznice Vinařice, Rubrika – *Výkon vězeňství*  
[www.vscr.cz/veznice-vinarice](http://www.vscr.cz/veznice-vinarice)  
[online 30. 3. 2010]
20. *Výroční zpráva Vězeňské služby ČR za rok 2009*,  
<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/vykon-vezenstvi-16/>  
[online 25. 1. 2010]
21. Zprávy idnes, *Jsmo skládkou žen, ke každé se chováme lidsky, Péče o nejstarší vězeňkyni Brožovou – Polednovou je dostatečná*  
[www.zpravy.idnes.cz](http://www.zpravy.idnes.cz)  
[online 31. 3. 2010]